

УДК 338

В.І. Адам, В.С. Калиніч

**КОМПОНЕНТИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ
В КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ**

Формування регіональної конкурентоспроможності базується на системному підході до організації регіональної економіки та управління нею. Системний підхід дозволяє виявити основні підсистеми регіону, які включають економічний, соціальний, інституціональний, інноваційний, маркетинговий та управлінський компоненти. Взаємодія вказаних підсистем впливає з основних принципів системи, таких як емерджентність та холізм.

Інструменти розвитку системи регіональної економіки: ціль, фактори, потенціал.

Ключові слова: система, регіональна економіка, розвиток, модель, компонент, ціль, фактор, потенціал.

Формирование региональной конкурентоспособности базируется на системном подходе к организации региональной экономики и управления ею. Системный подход позволяет выявить основные подсистемы региона, включающие экономический, социальный, институциональный, инновационный, маркетинговый и управленческий компоненты. Взаимодействие указанных подсистем вытекает из основных принципов системы, таких как эмерджентность и холизм. Инструменты развития системы региональной экономики: цель, факторы, потенциал.

Ключевые слова: система, региональная экономика, развитие, модель, компонент, цель, фактор, потенциал.

Formation of regional competitiveness is based on a systems approach to the organization of regional economics and management. To solve complex problems of regional management it is used a systematic approach, which allows us to study the general laws of functioning of regional systems.

© Адам В.І., Калиніч В.С., 2014

The systematic approach allows identifying the main subsystems of the region, which include economic, social, institutional, innovation, marketing and management components. The model of the components and tools of regional system is offered.

The action of these elements interconnects the parts of regional system. The consistency of their shares provides a transition system to a higher level of development.

Tools of the system developments: the selected objective, factors and potential.

The objective of proposed viewed from the standpoint of teleology in the context of which it simultaneously acts as a reference orientation for elements of the regional system. At the same time the aim is the reason, which pushes further improvement of regional economy. The main objective of regional economic development – maximizing opportunities to create favorable living conditions of the population of the region on the basis of economic growth.

Factors act as drivers to achieve the goal of development. The choice of factors provides a revolutionary or evolutionary nature of regional economic system.

Potential development of the region includes resources and opportunities. Resources covering the sources, without which it becomes almost impossible to process management. The possibilities inherent mainly subsystem management and they provide solutions that enhance the efficiency of resource use.

Keywords: system, regional economy, development, model, component, objective, factor, potential.

Постановка проблеми. Управління регіоном представляє собою складну проблему, яка априорі має велику невизначеність ситуації внаслідок турбулентності зовнішнього оточення та конфліктності учасників внутрішніх, регіональних процесів. В таких умовах все більше місце став займати власне процес постановки завдання управління регіоном на основі його розвитку; зросла роль особи, що приймає рішення, роль людини як носія системи цінностей; збільшується значення виділення кри-

теріїв прийняття рішення на основі цілісного сприйняття проблем регіону. Для успішного вирішення складних проблем управління регіоном все ширше застосовується системний підхід, який дозволяє вивчати загальні закони функціонування регіональних систем, здійснити їх класифікації та визначити їх роль у виборі методів моделювання конкретних об'єктів. Потреби практики майже одночасно із становленням теорії систем привели до виникнення можливості та необхідності розглядати регіон як цілісну систему, яка має відкритий контур і складне перетинання її компонентів.

Поглиблення конфліктності соціально-економічного середовища у світі та країні відповідно впливає на регіони України та на функціонування їх управлінських органів, що викликає необхідність подальшого дослідження теоретичних основ систем мезорівня та обґрунтування важелів вдосконалення їх розвитку.

Огляд останніх досліджень та літератури. Поняття системи достатньо широко висвітлюється у вітчизняних та закордонних наукових школах. Так, Д. Клір доводить: система являє собою певну безліч взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку єдність і цілісність та володіють інтегральними властивостями і закономірностями [3]. Відомий спеціаліст з управління системами П. Анохін стверджує, що системою можна назвати тільки такий комплекс вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія і взаємовідношення набуває характеру взаємосприяння компонентів на отримання фокусованого корисного результату» [2]. Системою деякими дослідниками прийнято називати безліч частин та елементів, взаємопов'язаних між собою, які утворюють певну цілісність, що проявляється у взаємодії, і відокремленої від зовнішнього середовища. Сутність систем полягає в цілісному об'єднанні деяких частин, які мають певного роду взаємозв'язок, здатні взаємодіяти один з одним, в результаті висловлюючись в новій якості, кількості, процесі, явищі, властивості, речі, предмет тощо [6].

Системою також вважається таке явище, сутність якого протиставляється випадковому і разовому. Системний підхід –

підхід, що розглядає систему у взаємозв'язку з оточенням і часом, що має минуле і майбутнє [2].

Система, наводить висновок В. Титов, це впорядкована певним чином безліч елементів, взаємозалежних між собою, які утворюють деяку цілісну єдність. Важливим доповненням до цього визначення є зауваження, що будь-яка система являє собою елемент системи вищого порядку (надсистеми), а її елементи, в свою чергу, зазвичай виступають в ролі систем більш низького порядку (підсистем) [7].

При такій багатоваріантності підходів особливого значення набуває проблематика визначення сутності та змістовного наповнення системи, яка описує характер функціонування та розвитку регіону.

Постановка задачі. Метою даної статті визначено окреслення основних складових, які формують модель регіональної системи, спрямованої на випереджальний розвиток.

Завданнями статті намічені:

1. Визначити основні складові компоненти системи регіональної економіки, функціонування яких забезпечує формування конкурентоспроможності території.

2. Окреслити основні важелі, які забезпечують ефективне функціонування компонентів регіональної системи в процесі її довгострокового розвитку.

В процесі дослідження були застосовані метод наукової абстракції, моделювання, каузальної індукції.

Основний матеріал дослідження. Розвиток регіону забезпечується узгодженістю функціонально-інструментальної мережі, яка представляє собою переплетіння функцій компонентів регіональної системи та дії основних інструментів її розвитку. На рис. представлена модель взаємодії елементів системи регіональної економіки з основними важелями розвитку.

Регіональна система складається з великої кількості підсистем, основними з яких виділені економічний, соціальний, інституціональний, інноваційний, маркетинговий та управлінський компоненти.

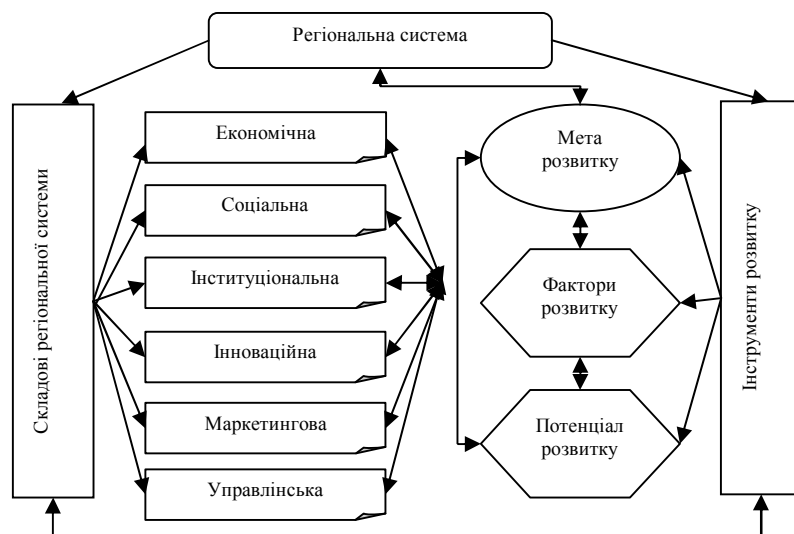

Рис. Модель регіональної системи

Економічний компонент представляє собою таку підсистему, яка забезпечує раціональне ведення регіонального господарства та формує економічний базис подальшого розвитку території. Економічна підсистема регіону також забезпечує виробництво товарів та послуг, здійснення обміну та розподілу товарів та ресурсів; вона формує певний рівень споживання та виконує функцію регулювання економічної діяльності суб'єктів регіональної системи.

Соціальна підсистема спрямована на створення певного стилю та якості життя регіонального соціуму.

Інституціональний елемент регіональної системи містить сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних правил, культурних норм та традицій, що утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу та забезпечують розвиток регіонального середовища.

Інноваційна підсистема регіону є одночасно складовою регіону та національної інноваційної системи, яка забезпечує генерування нових знань та їх перетворення у інновації. Інноваційна підсистема регіону являє собою сукупність взаємопов'язаних суб'єктів, які функціонують у сфері науки, розробок, освіти, бізнесу в умовах певної інституціональної архітектури та взаємодіють у процесі виробництва, розподілу і використання знань, конкурентоспроможних технологій та нової техніки. Саме інноваційна підсистема формує базові, ключові переваги регіону та забезпечують його привабливість для інвесторів та інтелектуальної еліти.

Маркетингова підсистема зазвичай розглядається як комплекс ринкових відносин та інформаційних потоків, які пов'язують виробника з ринками збуту її товарів. В межах регіону маркетингова підсистема включає не лише відносини, але й комплекс регіональних суб'єктів, дія яких спрямована на формування іміджу області. Регіональний маркетинг як системне явище повинен бути спрямований на визначення регіону як сукупності певних властивостей, що здатні задовольняти потреби споживачів. Серед споживачів можуть бути інвестори, туристи, мешканці, які задовольняють той комплекс послуг, що вони можуть отримати саме в цьому регіоні.

Основним сенсом управлінської підсистеми є узгодження дії всіх інших підсистем, збалансоване їх функціонування, яке забезпечує випереджальний розвиток регіону. Підсистема управління регіоном – це система, завданням якої є вироблення і реалізація управлінських впливів чи рішень для формування необхідної поведінки учасників регіональної діяльності в умовах різних впливів навколишнього середовища (державного управління або викликів міжнародного економічного співтовариства) для досягнення сформульованих цілей.

Звичайно, що всі підсистеми регіону знаходяться в активній взаємодії, що посилює результат функціонування всього регіонального комплексу. Наприклад, важливим напрямком вдосконалення управлінської підсистеми можливо назвати репу-

таційний менеджмент, який останнім часом набуває популярності і представляє собою конгломерат стратегічних заходів, спрямованих на формування, підтримку і захист репутації регіону. Відповідно даний вид діяльності буде представляти собою не лише предмет функціонування управлінської підсистеми регіону, але й виступати важливим завданням маркетингової та інституціональної підсистем.

Крім цього, наприклад, успішна робота економічного компоненту регіональної системи забезпечує основу для вирішення соціально-економічних завдань і формує маркетинговий потенціал регіону.

Взаємодія вказаних підсистем впливає з основних принципів системи, таких як емерджентність та холізм. Саме ці принципи визначають єдність системи, яка передбачає активну взаємодію її складових частин. При цьому забезпечення ефективного та раціонального функціонування окреслених підсистем залежить від інструментарію, який використовується в межах системи та її компонентів для подальшого їх розвитку.

В сучасних умовах проблемою стають інструменти знаходження оптимальних, адекватних внутрішнім та зовнішнім викликам управлінських рішень, які дозволяють забезпечити саме випереджальний розвиток регіону та побудувати його стратегічну конкурентоспроможність.

До основних інструментів розвитку регіональної економіки в даному дослідженні віднесені мета, фактори та ресурси розвитку.

Мета представляє собою стратегічний орієнтир розвитку регіональної економіки, який об'єднує всіх гравців регіонального рівня, вписується в мету розвитку національної економіки, а у процесі його, орієнтиру, досягнення регіон набуває конкурентних переваг. Основна мета регіонального економічного розвитку – забезпечення максимальної можливості для створення сприятливих умов життєдіяльності населення області на основі економічного зростання. Для цього необхідно вирішити такі завдання, як збільшення заробітної плати, вироблення заходів

антиінфляційної політики, зниження рівня безробіття тощо. В якості цілей соціально-економічного розвитку у стратегічних планах деяких регіонів України використовуються такі, як збільшення доходів, поліпшення освіти, харчування та охорони здоров'я, зниження рівня бідності, оздоровлення навколишнього середовища, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя.

Мета виступає своєрідною причиною розвитку, що підтверджено постулатами телеології. У наукових працях В. Кубіній доведено [4], що телеологія являє собою область наукових знань, яка пояснює розвиток навколишнього оточення, у тому числі економічного світу, за допомогою постановки цілей і визначення цільових факторів розвитку. Сучасна наука використовує телеологію в якості принципу, що доповнює традиційний причинно-наслідковий підхід методології причинно-цільового аналізу. Засновником телеологічного підходу вважається Аристотель, який стверджував, що природа, так само як і діяльність окремої людини чи суспільства, має іманентну потенційну мету, яка реалізується в процесі розвитку. Мета, відповідно до Аристотеля, виступає початком переходу від нижчої стадії розвитку до більш високої. Іншими словами, в системі будь-якого рівня або змісту немає можливості розвиватися, якщо перед нею, системою, не стоїть мета, яка формує напрямок розвитку і одночасно служить індикатором її досягнення [5].

Телеологія як причинно-наслідковий метод формування моделі механізмів активізації регіональної економіки розвиває каузальний підхід до аналізу економічного життя, який розкриває причинну взаємозумовленість регіональних подій у часі. Каузальний метод базується на принципі детермінації, при якому за наявності дії одного об'єкта відбувається відповідна зміна іншого об'єкта. Виходячи з позицій телеології, наявність мети не лише виступає як орієнтир, але сама по собі ціль є рушійною силою, стратегічним фактором розвитку. Внаслідок цього мета безумовно пов'язана з другим інструментом регіональної системи (рис.) – чинниками розвитку.

Важливим напрямком дослідження сутності розвитку регіональної економіки та складових процесу її зростання виступає факторний підхід, який в центр уваги науковців ставить сутність, модель поведінки та спрямованість впливу чинників, що діють в межах економічної системи. Фактор етимологічно походить від латинського *facere* (робити). Сучасне значення слова «фактор» полягає у його розумінні як рушійної сили, головного моменту, який визначає характер розвитку якого-небудь процесу або окремі його риси.

Фактор діє в певних часових межах, має діалектичну обумовленість внаслідок еволюційності розвитку регіональної економіки. Крім цього, фактор як результат використання певного потенціалу викликає увагу до часу дії фактору, при цьому час представляє собою економічну категорію. Регіони з приблизно однаковим потенціалом досягають цілі розвитку за різні періоди часу, що визначає їх конкурентоспроможність.

Фактор розвитку одночасно виступає як системоутворюючий фактор для регіональної економіки. Чинник, з одного боку, видається об'єктивним явищем, бо характеризує здатність матерії набувати і проявляти системність. Але, з іншого боку, він виступає засобом для окреслення дослідником системи з середовища, тобто фактор – інструмент перевірки того, що розглядається як система (у нашому випадку – регіональної економіки). Таким чином, системоутворюючий фактор – це один із проявів активності учасників регіональної економіки в аспекті реалізації її здатності формувати системи.

Системоутворюючі чинники розвитку виконують цілком певні функції по відношенню до систем:

- виступають джерелом виникнення систем, бо виникнення системоутворюючого фактора означає припинення існування невпорядкованості, поява загостреної потреби в системі;
- відіграють важливу роль у підтримці рівноваги системи. Система, що вийшла з рівноваги, спонукає, «включає» системоутворюючий фактор, який забезпечує досягнення нею стану гомеостата;

- забезпечують процес успадкування в системах, тобто розвиток системи базується на її минулому стані. Остання функція фактору забезпечує саме еволюційний характер розвитку регіональної економіки у протилежність її революційного шляху розвитку.

Фактори мають різну силу впливу на стан системи і досягнення цілей. Тому основні фактори в сукупності складають генон-фактор випереджального економічного розвитку, під яким розуміють «реєстр рушійних сил швидкої якісної трансформації з менш вдосконаленого стану у більш удосконалений» [8]. Іншими словами, саме генон-фактор обумовлює такий розвиток регіональної економіки, який формує її стратегічні конкурентні переваги.

Третім важелем розвитку регіональної економіки в контексті даної роботи виділено її потенціал. Потенціал регіонального розвитку включає ресурси та можливості.

Ресурси пов'язані з категорією ефективності регіональної економіки, а кордони, що визначають область дії поняття «ресурс», досить умовні. Наприклад, його кореневої сенс (*re* – знову, *sourdre* – виникати, вирости, зійти) – відновлення. При цьому багато ресурсів є такими, що не відновлюються, але внаслідок науково-технічного прогресу їм знаходиться заміна.

Можливості – це важіль управлінської підсистеми, який характеризує її здатність організувати роботу всіх інших елементів регіональної системи таким чином, щоб ресурси були використані ефективно та оптимально.

Висновки. Формування регіональної конкурентоспроможності базується на системному підході до організації регіональної економіки та управління нею. Саме системний підхід дозволяє виділити основні підсистеми регіону, до яких віднесено економічний, соціальний, інституціональний, інноваційний, маркетинговий та управлінський компоненти. Дія вказаних елементів регіональної системи взаємопов'язана і тільки узгодженість їх акцій забезпечують перехід системи на більш високий рівень розвитку.

Інструментами розвитку виділені мета, фактори та потенціал.

Мету запропоновано розглядати з позиції телеології, в контексті якої вона одночасно виступає як орієнтир спрямованості елементів регіональної системи та як причина, поштовх подальшого її вдосконалення.

Фактори діють як рушійні сили і спрямовані на досягнення мети розвитку. Вибір факторів обумовлює революційний або еволюційний характер розвитку регіональної економічної системи.

Потенціал розвитку регіону включає ресурси та можливості. Ресурси висвітлюють ті джерела, без яких практично неможливим стає процес господарювання. Можливості притаманні головним чином підсистемі управління і саме вони забезпечують такі рішення, які сприяють підвищенню ефективності використання ресурсів розвитку.

У подальшому заплановано дослідити сутність маркетингового та інноваційного компонентів регіональної системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохин, П.К. *Избранные труды: философские аспекты теории систем* / П.К. Анохин. – М.: Наука, 1978. – 346 с.
2. *Энциклопедия практической психологии*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/sistemazpt_sistemnoezpt_si_stemnyu_podhod
3. Клир Д. *Системология* / Д. Клир. – М.: Радио и связь, 1973. – 262 с.

4. Кубиний В. *Телеологический принцип моделирования стратегического потенциала* / В.В. Кубиний, В.В. Попович, О.А. Федорович // *Управление процессами модернизации современной экономики: Международ. науч.-практ. интернет-конф., посвященная 20-летию ФГБОУ ВПО «Майкопский государственный технологический университет»*: Сб. науч. статей аспирантов и студентов, 26 листопада-7 грудня 2012 р., Майкоп. – Майкоп: ИП Магарин О.Г., 2013. – С. 54- 59
5. Рузавин Г.И. *Философский энциклопедический словарь* / Г.И. Рузавин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podelise.ru/docs/index-25739762-1.html>.
6. *Сущность системы*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://mywebpro.ru/stati>
7. Титов В.В. *Системно-морфологический подход* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anataz.narod.ru/science/syst/sys9.html>
8. Ягельска К.Ю. *Генон-фактор випереджального національного економічного розвитку // Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2014. – № 2. – С.175-184.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2014

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства, заступник директора інституту економіки та міжнародних відносин Ужгородського національного університету **В.П. Мікловда**

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія та кібернетика» Одеського національного морського університету **Г.С. Махуренко**